Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi
Sayı 24 (Mart 2025): 222-237
https://doi.org/10.21021/osmed.1528263

Mezar Taşlarında Ebcetle Tarihlendirme: Kastamonu Şeyh Şaban-ı Velî Haziresi Örnekleri

Dating Tombstones with Abjad: Examples from the Tomb of Şeyh Şaban-ı Velî in Kastamonu

Mehmet Mutlu*

Öz

Türk-İslam sanatındaki kitabeler, diğer sanat formlarıyla birlikte zaman içinde gelişim ve değişim göstermiştir. Başlangıçta daha basit ifadelerle ortaya çıkan kitabeler, özellikle Osmanlı döneminde edebi metinlerin eklenmesiyle zenginleşmiş ve edebi bir platform haline gelmiştir. Ayrıca, edebiyatta ustalık göstergesi olarak kabul edilen ebcedin mezar taşlarında kullanılması, hayranlık uyandıran örneklerin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kastamonu'daki Şeyh Şaban-ı Velî Külliyesi haziresi, az ama oldukça nitelikli mezar taşlarının bulunduğu bir mezarlık alanıdır. Bu alan, seçkin kişilerin defnedildiği bir yer olup, mezar taşları malzeme, işçilik, kitabe ve yazı gibi özelliklerde oldukça nitelikli örnekler sunmaktadır. Bu özelliklerin yanı sıra, kitabelerinde Türk sanatının önemli ve ilgi çekici bir alanını oluşturan ebcetle tarih düşürme tekniğinin kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır. Bu çalışmada, hazirede tespit edilmiş olan dört adet ebcet kitabeli mezar taşında kullanılan ebcet tekniğinin çözümlenmesi ve değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu konu üzerine daha önce benzer bir çalışma yapılmamış olup, bu açıdan araştırma özgündür ve mezar taşları bu yönüyle ilk kez değerlendirilecektir. Bu araştırma, Kastamonu Şeyh Şaban-ı Velî Külliyesi haziresinde bulunan ebcetle tarih düşülmüş mezar taşlarını tespit ve analiz etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ebcet, Kitabe, Tarih düşürme, Mezar taşları, Kastamonu.

Abstract

In Turkish-Islamic art, inscriptions have evolved alongside other art forms over time. Initially emerging with simpler expressions, these inscriptions became enriched during the Ottoman period with the addition of literary texts, transforming them into a literary platform. Moreover, the use of Abjad, regarded as a mark of literary mastery, on tombstones has led to the creation of remarkable examples. The cemetery of the Şeyh Şaban-ı Velî Complex in Kastamonu is a burial ground with a few but highly distinguished tombstones. This area, where prominent individuals are buried, presents high-quality examples of material, craftsmanship, inscription, and calligraphy. Additionally, some examples employ the Abjad dating technique, an essential and intriguing aspect of Turkish art, in their inscriptions. This study will analyze and evaluate the Abjad technique used on four identified tombstones in the cemetery. No similar study has been conducted on this topic, making this research original in its field and offering a new perspective on evaluating tombstones. This research was conducted to identify and analyze tombstones inscribed with dates using the Abjad numerical system in the cemetery of the Şeyh Şaban-ı Velî Complex in Kastamonu.

Keywords: Abjad, Inscription, Dating, Tombstones, Kastamonu.

* Sorumlu yazar / Corresponding author & Karabük Üniversitesi mehmetmutlu@karabuk.edu.tr
Araştırma Makalesi / Research Article & Benzerlik / Similarity: 3
Başvuru / Submitted: 5 Ağustos 2024 & Kabul & Accepted: 12 Ekim 2024
Atıf / Citation: Mutlu, M. "Mezar Taşlarında Ebcetle Tarihlendirme: Kastamonu Şeyh Şaban-ı Velî Haziresi Örnekleri", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 24 (2025): 222-237.

Published by Ottoman Civilization Studies, İstanbul, Türkiye
This is an open-access article under the CC BY 4.0 license (http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Giriş

Ebcet, Arap alfabesindeki harfleri yan yana getirerek alfabenin kolayca ezberlenebilmesini sağlayan, kendi başına anlamı olmayan altı kelimenin ilkidir.[1] Bu kelime aynı zamanda Arap alfabesinin genel adı, yani Arapçanın alfabesidir.[2] Ebcet, çok eskiden beri kullanılmakta olan bir tekniktir. Tekniğin bir sanat olarak ilk defa kim tarafından geliştirildiği belli olmamakla beraber, 12. yüzyılda, önce Fars edebiyatında ortaya çıktığı, sonra İslâm kültürünün etkisiyle Arap harflerini kullanmaya başlayan İranlılardan Türklere ve Türkler'den de Araplara geçtiği değerlendirilmektedir.[3] Ebcet hesabının kuralları hemen hemen her kültürde aynıdır. Alfabede ilk 10 harf 1'den 10'a kadar birer birer, 10'dan sonra gelen 10 harf 10'dan 100'e kadar onar onar, kalan harfler ise tamamı bitene kadar yüzer yüzer değer alırlar.[4] (Tablo 1).

Tablo 1. Ebcet Sistemine Göre Harflerin Sayısal Karşılıkları

Birlik Değerliler			Onluk Değerliler			Yüzlük ve Binlik Değerliler		
Harfler	Türkçe Okunuşu	Sayısal Değeri	Harfler	Türkçe Okunuşu	Sayısal Değeri	Harfler	Türkçe Okunuşu	Sayısal Değeri
ء - ا	Elif	1	ي - ى	Ye	10	ق	Kaf	100
پ - ب	Pe / Be	2	ڭ - گ - ک	Gef / Kef	20	ر	Re	200
چ - ج	Çe / Cim	3	ل	Lâm	30	ش	Şın	300
د	Dal	4	م	Mim	40	ة - ت	Te	400
ه	He	5	ن	Nun	50	ث	Se	500
و	Vav	6	س	Sin	60	خ	Hı	600
ڑ - ز	Je / Ze	7	ع	Ayn	70	ذ	Zel	700
ح	Ha	8	ف	Fe	80	ض	Dad	800
ط	Tı	9	ص	Sad	90	ظ	Zı	900
						غ	Ğayn	1000

28 harfli Arap alfabesi, yüzyıllar öncesinde (harflerin aynı zamanda rakam olarak da kullanılması sebebiyle) harf dizilişi açısından bugünkünden farklıydı. "et-tertîbü'l-ebcedî" denilen[5] bu dizilişe göre harfler, alfabede rakamsal değerlerine göre sıralanmıştı. Bu sıralamada 1'den 9'a (9 harf); 10'dan 90'a (9 harf) ve 100'den 1000'e (10 harf) kadar olan 28 sayı, Arap alfabesinde bir harfe karşılık gelmekteydi. Alfabenin bu kullanımına göre dizilimindeki ilk 4 harf (Elif, Be, Cim, Dâl), bu sisteme (Ebcet) ismini vermiştir.

Türkler, 10. yüzyılda İslamiyet'i kabul ettikten sonra Arap alfabesini kullanmaya başlamışlardır. Bu durum, ebcetin Türk kültür ve medeniyetinde çok yoğun uygulama

[1] Eyüp Nefes, "Samsun Merkez Kökçüoğlu Mezarlığı'ndaki Ebced Hesaplı Mezar Taşları", *EKEV Akademi Dergisi*, 23 (2005): 240.
[2] Muharrem Mercanlıgil, *Ebced Hesabı*, (Ankara: Kendi Yayını, 1960), 15; İsmail Yakıt, *Türk İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1992), 25; vd.
[3] Turgut Karabey, "Tarih Düşürme", *TDV. İslâm Ansiklopedisi,* XL (İstanbul: 2011), s. 80.
[4] Atilla Arpat, *Dini Mimaride Gizli Tasarım Yöntemleri,* (İstanbul: Birsen Yayınevi, 2006), 22.
[5] Mustafa İsmet Uzun. "Ebced", *TDV. İslâm Ansiklopedisi,* X (İstanbul: 2011), s. 68.

alanı bulmasında en önemli başlangıç noktasıdır. Tarih düşürme tekniği, Türk edebiyatında 14. yüzyılla beraber hızla gelişmeye başlamış ve özellikle 18. yüzyılda en parlak dönemine ulaşmıştır. Osmanlılarda Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar çoğunlukla Arapça ve Farsça ile yazılan tarih kitabeleri, 16. yüzyıldan itibaren daha çok Türkçe olarak yazılmaya başlanmıştır.[6]

Ebcet, edebiyatla yakından ilişkili olmasının yanı sıra, sayısal faktörlerin doğrudan etkisi nedeniyle matematiği de kapsayan bir tekniktir. Başlangıçta sadece edebi eserlerde kullanılmakla beraber, zamanla yapı kitabeleri ve mezar taşlarında da güzel örnekler vermiş ve bu sayede daha fazla insana ulaşarak daha çok dikkat çekmiştir. Ebcedin mezar taşlarında da kullanılması, edebiyatın estetik tarafı ile mezar taşlarının kaynaşmasını sağlamıştır. Ebcetle ifade edilen manzum tarihlerin (tarih düşülmüş şiirler) mezar taşlarında kullanılması, onu sadece ifade ettiği sayı değeri olarak değil, aynı zamanda ona yeni bir anlam ve değer kazandırarak onun sanat, estetik ve tarih arasında bağ kuran bir sanat eseri haline gelmesini sağlamıştır.

Tarih manzumesi yazan şairler "müverrih" olarak tanımlanmaktadırlar.[7] Bu tanımlama, şiirlerinde ebcet tekniğini kullanan şairler tarafından da benimsenmiş bir sıfattır. Birçok şair yazdığı şiirde kendini müverrih olarak nitelendirmiştir.[8] Müverrihler genellikle tarih veren mısranın hemen öncesinde "tarih" kelimesini ve kendi isim ya da mahlaslarını (eserlerinde kullandıkları takma adlarını) zikrederler. Ebcet kullanılmış bir şiirde "tarih" kelimesinin anılmadığı manzumeler, ebcedin tespitinde güçlüklere yol açtığı için makbul sayılmamıştır.[9]

Türk edebiyatında tarih düşürme, özellikle 18. yüzyıldan sonra bir nevi hüner sergileme sahasına dönüşmüş ve bu yüzden şairler ebcedin çok fazla çeşidini ortaya koymuşlardır. Bilmeceli biçiminde, kinayeli (dolaylı), taklîb (döndürme) veya tashîf (bilerek yanlış yazma) yoluyla, akrostiş veya vefk tarzında anlaşılması çok zor ve derin edebî sanatlar içeren tarihler söylemişlerdir.[10]

Ebcet, Türk kültür ve sanatında çok farklı alanlarda kullanılmıştır. Bazı günlük ihtiyaçların karşılanmasında, isim sembolü olarak, yeni doğmuş çocuklara isim vermede, resmi devlet kayıtlarında, büyü ve muska gibi kendine has bilgilerde, tasavvuf ve din ilimlerinde ve önemli görülen herhangi bir olayla ilgili tarih düşürmede ebcet hesabının kullanıldığı çok fazla örnek bulmak mümkündür. Buna rağmen ebcet denildiğinde akla ilk önce tarih düşürme gelmektedir.

---

[6] Karabey, *a.g.e.*, 80.

[7] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat,* (Ankara: Aydın Kitabevi, 1970), 945.

[8] Mehmet Nuri Çınarcı, "Osmanlı Şuara Tezkirelerinde Tarih Düşürme Geleneği". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (2021): 2122 (erişim: 28.07.2024); Rıdvan Canım, "Klâsik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebced Ustası: Adanalı Sürûrî". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (2009): 110. (erişim: 28.07.2024)

[9] Karabey, *a.g.e.*, 80.

[10] Karabey, *a.g.e.*, 81.

Türk sanatında kullanılmış olan ebcet örnekleri üzerinde yapılan çalışmalar, ebcet kullanımının çok fazla türünün olduğunu göstermektedir. Yakıt'ın, on binlerce metin ve kitabe örneğini inceleyerek yaptığı tipoloji, bugüne kadar yapılan en kapsamlı çalışma olarak dikkati çekmektedir.[11] Yakıt, çalışmasında edebiyatta kullanılan ebcet türlerini yedi ana başlık altında toplamıştır. İsmail Yakıt'ın yaptığı bu çalışma dışında, ebcet türleriyle ilgili yapılan bir diğer önemli çalışma da Turgut Karabey'e aittir.[12] Karabey, çalışmasında ebcedi üç ana başlık altında gruplandırmaktadır. Bu iki çalışmayı referans kabul ederek, ebcet türlerini söyleniş bakımından, hesaplanış bakımından ve harflerin kullanılışı bakımından üç ana başlık altında toplamak mümkündür.

Söyleniş bakımından ebcet, mânen tarih, lafzen tarih ve her ikisinin bir arada kullanıldığı manen ve lafzen tarih olarak üç başlıkta değerlendirilmektedir. İfade edilmek istenen tarihin, manzum metinde kullanılan harflerin sayı değerlerinin toplamıyla ortaya çıkartılması "manen tarihlendirme" olarak isimlendirilmektedir. Ebcedin, hesaplama tekniği kullanılmadan, rakamla değil de metinle verildiği tarihlendirme biçimi ise "lafzen tarihlendirme" olarak tarif edilir. Bu ikisinin bir arada kullanıldığı teknik ise "lafzen ve mânen tarihlendirme tekniği" yöntemi olarak tanımlanır.

Hesaplanması bakımından ebcet çeşitleri ise, "tam tarih", "ta'miyeli tarih" ve "dütâ tarih" olarak üç grupta toplanabilir. Mânen tarih tekniği kullanılmak suretiyle, hesaplandığında ifade edilmek istenen sayının (yılın) tam olarak ortaya çıktığı tarihlendirme tekniğine "tam tarih tekniği" adı verilir. Bu teknik en zor ve dolayısıyla da en makbul sayılan tarihlendirme çeşididir. Ebcet tarihini veren metin içinde belirtilen sayıları, verilen ebcet cümlesine eklemek ya da çıkartmak suretiyle söylenen tarih düşme tekniği ise "ta'miyeli tarih" olarak isimlendirilir. Bu teknik eksiltme ya da ekleme durumuna göre "eksik ta'miyeli" ve "fazla ta'miyeli" olmak üzere iki farklı şekilde kullanılmaktadır. Tarihi ortaya çıkartan mısra harflerinin, söylenmek istenen yılın iki katını verdiği tarihlendirme biçimine "dütâ tarih" denmektedir. Dütâ tarihlerin en çok beğenileni, tarih veren mısra iki bölüme ayrıldığında her bölümün ayrı ayrı istenen tarihi gösterdiği ebcet şekildir. Bu, aynı zamanda en zor söylenen, dolayısıyla en başarılı sayılan tarih çeşididir. Genelde yazma eserlerde karşımıza çıkan bir tarihlendirme biçimidir.

Harflerin kullanılışı bakımından ebcet çeşitleri ise yine üç grupta incelenebilir. Bunlardan ilki, mevcut bütün harflerin kullanılmasıyla verilen tarih tekniğidir. Tarihe işaret eden metin içinde, yalnız noktalı harflerin hesaba dahil edilmesiyle ortaya konan tarih, bu grubun ikinci çeşidini oluşturur. Buna münakkat, menkūt, mücevher, cevher, cevherî, cevherdâr, cevherîn, gevher, güher gibi farklı isimler de verilebilir. Metin içinde bu tarihlendirme tekniğinin kullanılmış olduğuna dair mutlaka bir işaret bulunur. Noktalı harflerle tarihlendirme, hesaplanması bakımından ebcet türleri ile kombinasyon halinde de (ta'miyeli-noktalı tarih gibi) kullanılabilir. Sonuncu grup ise, noktasız (mühmel) harflerle yapılan tarihlendirmedir. Noktalı tarihlendirme tekniğinin tam tersi olarak, tarih veren metin içinde sadece noktasız harflerin hesaba dahil edilmesiyle ortaya

[11] Bu gruplandırma için bkz: Yakıt, *a.g.e*, 301-391.
[12] Bu gruplandırma için bkz: Karabey, *a.g.e.*, 80-82.

çıkan tarihlendirme tekniğidir. Bu teknik, "bî-nukat", "bî-cevher" ve "sâde tarih" vs. gibi isimlerle de anılır. Noktasız harflerin ebcet sayı değeri büyük olmadığından, özellikle büyük rakamların ortaya konmasında bu teknik zor bir teknik olarak dikkati çeker.

Kastamonu'da yer alan Şeyh Şaban-ı Velî Külliyesi, Türkiye'nin önemli tasavvuf merkezlerinden biridir. Külliye, cami, kütüphane, dergâh konutları, şadırvan, Şeyh Şaban-ı Velî'nin türbesi ve küçük bir hazireden oluşmaktadır.[13] Külliye, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, özellikle 16. yüzyılda yaşamış ünlü bir sufi olan Şeyh Şaban-ı Velî'nin adıyla anılmaktadır.

Halvetiye tarikatının, Şabaniye kolunun kurucusu olan, Şeyh Şaban-ı Velî, 1481 yılında Kastamonu'nun Taşköprü ilçesinde dünyaya gelmiştir. Kastamonu'daki ilk eğitiminin sonrasında İstanbul'a gitmiş ve eğitimine orada devam etmiştir. İstanbul'da ilk eğitiminin ardından, Fatih Sahnı Semen medreselerinde tahsilini tamamlamıştır. Müderris olarak belirli bir süre İstanbul'da hizmet verdikten sonra, memleketi olan Kastamonu'ya dönüş yolundayken, öncesinde ismini duymuş olduğu, Hayreddin-i Tokadî Hazretlerini, Bolu'daki dergâhında 1508 yılında ziyaret etmiş ve dergâhta 12 sene kalarak Hayreddin-i Tokadî Hazretleri'nin ilminden faydalanmış ve tasavvuf ilminde olgunluğa erişmiştir. Daha sonra döndüğü Kastamonu'da 4 Mayıs 1569 tarihinde vefat etmiştir.[14] Şeyh Şaban-ı Velî, Osmanlı toplumunun ilim ve kültür mimarları arasında da seçkin bir mevki kazanmıştır.[15]

Külliye unsurlarından caminin olduğu yerde daha önce bir mescit bulunmaktaydı. Bu mescidin banisi Halveti Şeyhi Seyyid Sünneti Efendi, caminin kıble duvarının hemen önünde medfundur.[16] Buradan, külliye içindeki hazirenin Şeyh Şaban-ı Velî'den çok önce oluşmaya başladığı anlaşılmaktadır. Şeyh Şaban-ı Velî'nin türbesinin yapımına, vefatının 43. yılında Şabaniye kolunun postnişinlerinden Şeyh Ömer Fuadî tarafından başlanmış, ancak eser halkın yardımlarıyla 1611 senesinde tamamlanabilmiştir.[17] Hazirede, Şeyh Şaban-ı Velî'nin yanı sıra onun takipçileri, dervişler, alimler ve farklı dönemlerin önemli isimleri yatmaktadır. Haziredeki mezar taşları, Osmanlı döneminin mezar taşı özelliklerini taşıyan, süsleme sanatının ve hat sanatının güzel örneklerini sergileyen örnekler olarak dikkati çekmektedir (Resim 1-2).

[13] Fazıl Çiftçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler I,* (Kastamonu: Özeller Matbaacılık, 2018), 59.
[14] Muharrem Avcı, *Vuslatının 450.Yıldönümünde Hazreti Pir Şeyh Şaban-ı Velî Yılı*. (Kastamonu: Ses Reklam ve Matbaacılık, 1019), 34-40.
[15] İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar: Candaroğulları (İsmail Bey)*. (Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1959), 15.
[16] Çiftçi, *a.g.e., 72.*
[17] Avcı, *a.g.e.,* 40.

Resim 1. Hazireden Ebcet Tarihlendirmeli Mezar Taşlarının Baş Şahideleri (Hazel Vural arşivi)

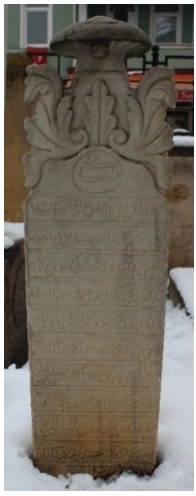

Emine Hanım'a Ait Mezarın Baş Şahidesi Dış Yüzü

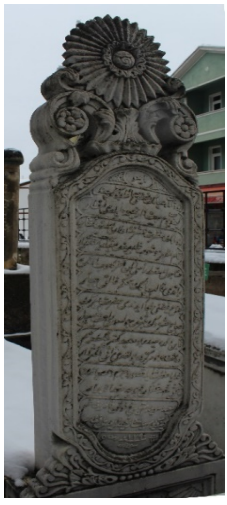

Fatma Hanım'a Ait Mezarın Baş Şahidesi Dış Yüzü

Mehmet Ağa'ya Ait Mezarın Baş Şahidesi Dış Yüzü

Hasan Fehmi Efendi'ye Ait Mezarın Baş Şahidesi Dış Yüzü

Resim 2. Hazireden Ebcet Tarihlendirmeli Mezar Taşlarının Ayak Şahideleri (Hazel Vural arşivi)

Fatma Hanım'a Ait Mezarın Ayak Şahidesi Dış Yüzü

Mehmet Ağa'ya Ait Mezarın Ayak Şahidesi Dış Yüzü

Hasan Fehmi Efendi'ye Ait Mezarın Ayak Şahidesi Dış Yüzü

Kastamonu Şeyh Şaban-ı Velî cami haziresinde 64 adet mezar bulunmaktadır. Bunların 16 tanesi sadece baş şahidesine sahip iken, 48 tanesinin ise hem baş ve hem de ayak şahidesi bulunmaktadır. Türbenin içinde ise 16 adet sandukalı mezar bulunmaktadır.

2. Kastamonu Şeyh Şaban-ı Velî Haziresi Örnekleri

2. 1. Emine Hanım'a Ait Mezar Taşı

Toprak mezar tipolojisindeki mezar, baş şahidelidir.[18] Şahidenin dış yüzü kuzeye dönük durumdadır. Şahide, 105x30x10 cm. ölçülerinde olup, yukarıya doğru hafifçe genişleyerek yükselmektedir. Şahidenin üst bölümde yüksek kabartma tekniği ile yapılmış gösterişli akantus yaprakları bulunmaktadır. Boyun kısmı tepeliğe doğru daralarak yükselirken başlık kısmı ise hotoz şeklinde sonlanmaktadır (Resim 1).

Kitabesinden, mezarın H.1277/M.1860-61 tarihli olduğu anlaşılmaktadır. Mermer malzemeli şahidenin dış yüzeyinde bulunan Osmanlıca kitabe, kabartma tekniğinde ve sülüs hat ile yazılmıştır. Cetvellerle ayrılmış zemine yazılmış olan kitabe 12 satırdan meydana gelmektedir. Kitabenin metni, transkripsiyonu[19] ve anlamı[20] şöyledir:

Metni	Transkripsiyonu
١- هو الباقی	*1- Hüve'l Bâkî*
٢- ستوده اهل دل پاشای رامز مخلصک حیفا	*2- Sütûde ehl-i dil pâşâ-yı ramiz muhlisin hayfâ'*
٣- گزیده غنچه گلزار امیدی تباه اولدی	*3- Güzîde gonca-ı gül-zâr ümîd tebâh oldu*
٤- که یعنی نو دمیده دختر پاکیزه سی ناگاه	*4- ki yâni nev-demîde dühter-i pâkizesi nâ-gâh*
٥- فنا گلزارینی ترک ایتدی عدنه روبراه اولدی	*5- Fenâ gülzârını terk etti 'adna Rû-be-râh oldu*
٦- هنوز دل دوزمگه طوطی گبی ایتمیش ایدی آغاز	*6- Henüz dil düzmeye tûtî gibi etmiş idi âgâz*
٧- اجل لال ایتدی حسرت دیده گانه ورد آه اولدی	*7- Ecel lâl etti hasret dîdegâne verd-i ah oldu*
٨ - ایدینجه ارجعی امرینی اصغا گوش جان ایله	*8- Edince erci'î emrini ısğa' gûş-i cân ile*
٩ - روان پاکنه مأوای علیین پناه اولدی	*9- Revân-ı pâkine me'vâ-yı illiyyîn penâh oldu*
١٠- مداد دود آه ایله یازلدی فوتنه تاریخ	***10- Midâd dûd-i âh ile yazıldı fevtine târîh***
١١- امینه خانمه فردوس بالا جایگاه اولدی	***11- Emine Hanım'a Firdevs-i bâlâ cây-gâh oldu***
١٢- سنه ١٢٧٧	*12- Sene 1277*

Anlamı: *O, Baki'dir (sonsuzdur). Gönül ehli Ramiz Paşa'nın muhlisine yazık oldu. Gül bahçesinin seçkin goncası, umutları boşa çıktı. Yani, yeni açmış temiz kız çocuğu aniden Fani gül bahçesini terk etti, cennete doğru yol aldı. Henüz gönül süslemeye papağan gibi başlamıştı. Ölüm onu susturdu, hasret gözlerine ah oldu. "Dön" emrini ruhuyla işitince temiz ruhu, yüce cennette sığınak buldu. Ah dumanıyla yazıldı ölüm tarihi: "Emine Hanım, yüce cennette yer buldu". Sene 1277 (1860-61)*

[18] Mezarların tipolojik gruplandırılmalarında Halit Çal'ın tipoloji çalışmasından faydalanılmıştır. (Detaylı tipoloji için bakınız: (Halit Çal, "Türklerde Mezar-Mezar Taşları," *Aile Yazıları*, 8 (2015): 295-332.

[19] Çalışmada bulunan kitabelerin metnini okuyarak yazımı yapan Dr. Öğr. Üyesi Bahar Sultan Quarrie'ye teşekkür ederim.

[20] Çalışmada bulunan kitabeleri günümüz Türkçe'sine çeviren Tarihçi Halis Talha Özcan'a teşekkür ederim.

Tablo 2. Emine Hanım'a Ait Mezar Taşı Kitabesinin Ebcet Çözümlemesi

امینه خانمه فردوس بالا جایگاه اولدی *(Emine Hanım'a Firdevs-i bala cây-gâh oldu)*																													
ي	د	ل	و	ا	ه	ا	گ	ي	ا	ج	ا	ل	ا	ب	س	و	د	ر	ف	ه	م	ن	ا	خ	ه	ن	ي	م	ا
10	4	30	6	1	5	1	20	10	1	3	1	30	1	2	60	6	4	200	80	5	40	50	1	600	5	50	10	40	1
1277																													

Kitabenin 10. satırında verilen "*Midâd dûd-i âh ile yazıldı fevtine târih*" cümlesi ile, takip eden satırda ebcet tekniği ile tarih verileceğine işaret edilmektedir. Buna göre 11. satırda yer alan "*Emine Hanım'a Firdevs-i bala cây-gâh oldu*" cümlesi, ebcet hesabıyla Emine Hanım'ın ölüm tarihini olan 1277 yılını vermektedir (Tablo 2). Ebcet tekniği olarak ise, "mânen tarihlendirme tekniği" kullanılmıştır.

2. 2. Fatıma Hanım'a Ait Mezar Taşı

Hazire içinde, Şeyh Şaban-ı Velî Türbesi'nin güneyinde bulunmaktadır. Mezar baş ve ayak şahideli, sandık mezar tipolojisindedir. Baş ve ayak şahideleri, sandığın kısa kenarlarıyla birlikte, yekpare olarak yapılmıştır. Baş taşı 215x45x15 cm. ölçülerindedir.

Baş şahidesinin dış yüzünde bulunan kitabesi, H. 18 Ramazan 1290 (M. 9 Kasım 1873) tarihini vermektedir. Mezarın bütün elemanları mermer malzemeden yapılmıştır.

Baş şahidesi üst bölümde şemse motifli bir tepelikle sonlanmaktadır. Gövde ile şemse arası yüksek kabartma tekniği kullanılarak çiçek motifleriyle zenginleştirilmiş akantus yaprakları ile geçilmiştir (Resim 1).

Kitabesi Osmanlıca Türkçesi ile sülüs hat kullanılarak kabartma tekniğinde yazılmıştır. Eğik satırlar şeklinde düzenlenmiş zemin içine 16 satır olarak yazılan kitabenin metni, transkripsiyonu ve anlamı şöyledir:

Metni	**Transkripsiyonu**
١- یا هو	*1- Yâ Hû*
٢- بو ذات ماه صیامک نصفنی صائمه اولوب گوچدی	*2- Bu zât-ı mâh-ı siyâmın nısfını sa'ime olup göçtü*
٣- گیدوب یوم سبت دار نعیمده ایلدی افطار	*3- Gidip yevm-i sebt dâr-ı na'îmde eyledi iftâr*
٤- بو ماهک مغفرت عشرنده اولان لطف غفّاره	*4- Bu mâhın mağfiret 'öşründe olan Lutf-ı gaffâre*
٥- تمام مظهر دوشوب خلد برینده، قیلدی استقرار	*5- Tamâm mazhâr düşüp huld-ı berinde kıldı istikrâr*
٦- ستانبول مسقط رأسی ایکن آخر گلوب بونده	*6- Sitanbul meskât-ı re'si iken âhir gelip bunda*
٧- براقدی قالب پاکک بحکم خالق جبار	*7- Bıraktı kalıb-ı pâkin bi-hükm-i Halık-ı Cabbâr*
٨- جناح فیضنی ملجأ ایدیندی حضرت پیرک	*8- Cenâh-ı feyzini melce' edindi Hazret-i Pîr'in*
٩- صباح حشره دک قبرنده بولسون راحت بسیار	*9- Sabâh-ı haşre dek kabrinde bulsun rahat-ı bisyâr*
١٠- قاین والده سیدیر بو سعید کمترینیک کیم	*10- Kayınvâlidesidir bu sa'îd kemterinin kim*
١١- وفاتنده بو مرکزده بولوندی امی دفتردار	*11- vefatında bu merkezde bulundu ümmi-i defterdar*
١٢- خدایا مغفرت ایله قصور و جرم و عصیاندن	*12- Hüdâyâ mağfiret eyle kusur ü ve cürm ü 'isyândan*
١٣- بحق شهید غفران، یوجه سیدالابرار	*13- Bi-hakkı şehîd-i gufrân yüce seyyidi'l-ebrâr*
١٤- سعیدا سویلدیم تاریخ فوتن فاطمه خانم	***14- Sa'îdâ söyledim Tarih-i fevtin Fâtıma Hanım***
١٥- گیدوب یوم سبت دار نعیمده ایلدی افطار	***15- Gidip yevm-i Sebt-dâr-ı Na'îmde eyledi iftâr***
١٦- فی ١٨ رمضان سنه ١٢٩٠	*16- Sene 1290 18 Ramazan*

Anlamı: *Ey Allah'ım! Bu zat, Ramazan ayının ortasında oruçlu olarak göçtü. Cumartesi günü cennet yurdunda iftar etti. Ramazan'ın ortasında olan mağfirete lütuf olsun. Tam anlamıyla cennette yerini buldu. İstanbul doğum yeri iken, temiz bedenini yüce yaratıcının emriyle bıraktı. Hazret-i Pir'in feyz kanadını sığınak edindi. Mahşer sabahına kadar kabrinde çok rahat bulsun. Bu, bu mütevazı kişinin kayınvalidesidir ki vefatında burada defterdarın annesi bulundu. Allah'ım, kusur, suç ve isyandan mağfiret eyle. günahları affedilmiş şehitlerin hakkı için Saîda, Fatıma Hanım'ın ölüm tarihini söyledim: "Cumartesi günü cennet yurdunda iftar etti". 1290 senesi Ramazan'ın 18'i. (9 Kasım 1873)*

Ayak taşı 195x45x16 cm. ölçülerinde olup, kadın mezar taşlarında sıkça görülen gelin başı şeklinde bir buket ile sonlanmaktadır (Resim 2). Buketin ortasında üç adet gül motifi yer almakta ve etrafında akantus yaprakları bulunmaktadır. Gövdede ise ayaklı, iki kulplu bir vazo içinden çıkan dallar, dallara bitişik yapraklar ve bu dalların ucunda bulunan beş adet gül motifinin yer aldığı bir kompozisyon görülmektedir[21].

Sandık kısmının her cephesinde birer şemse motifi bulunmaktadır. Köşelere ise şemse motifini tamamlayan köşebentler işlenmiştir. Sandık kısmının uzun kenarlara sahip yüzeyinde bulunan şemseler, kısa kenarlı yüzeydekilere göre daha büyük tutulmuştur.[22]

Tablo 3. Fâtıma Hanım'a Ait Mezar Taşı Kitabesinin Ebcet Çözümlemesi

گیدوب یوم سبت دار نعیمده ایلدی افطار *(Gidip yevm-i sebt dar-ı naîmde eyledi iftâr)*																															
ر	ا	ط	ف	ا	ي	د	ل	ي	ا	ه	د	م	ي	ع	ن	ر	ا	د	ت	ب	س	م	و	ي	ب	و	د	ي	گ	
200	1	9	80	1	10	4	30	10	1	5	4	40	10	70	50	200	1	4	400	2	60	40	6	10	2	6	4	10	20		
1290																															

Kitabenin 14. satırında verilen "*Saîda söyledim târih-i fevtin Fâtıma Hanım*" cümlesi ile, takip eden satırda ebcet tekniği ile tarih verileceğine işaret edilmektedir. Buna göre 15. satırda yer alan "*Gidip yevm-i sebt dar-ı naîmde eyledi iftâr*" cümlesi ise, ebcet hesabıyla Fâtıma Hanım'ın ölüm tarihini veren 1290 sayısını vermektedir (Tablo 3). Ebcet tekniği olarak, "mânen tarihlendirme tekniği" kullanılmıştır.

2. 3. Mahzer-zâde Hacı Mehmet Ağa'ya Ait Mezar Taşı

Hazireye girilen güney kapısının batı tarafındaki alanda, duvarın hemen yanında bulunmaktadır. Mezar baş ve ayak şahideli, sandık mezar tipolojisindedir. Yapım malzemesi, mermerdir. Baş şahidesi 150x35x9 cm. ölçülerindedir. Şahidenin gövdesi bir sarıkla sonlanmaktadır. Baş şahidesinin dış yüzeyinde, 16 satırdan oluşan sülüs yazı ile kabartma tekniğiyle, Osmanlı Türkçesi kullanılarak yazılmış kitabesi bulunmaktadır. Satırlar eğik olarak düzenlenmiş kartuşlar içerisine yazılmıştır. Kitabenin etrafı, kıvrık dal ve yapraklardan oluşan bitkisel bezemeli ince bir bordür çevrelemektedir (Resim 1).

[21] Hazel Vural, "Şeyh Şaban-ı Velî Külliyesi Haziresinde Bulunan Mezar Taşları" (Lisans tezi, Karabük Üniversitesi, 2017), 31

[22] Vural, a.g.e., 31.

14 Rebiül-ahir 1309 (M.17 Ekim 1891) tarihini veren kitabenin metni, transkripsiyonu ve anlamı şöyledir:

Metni	Transkripsiyonu
١- هو الباقی	*1) Hüvel Bâkî*
٢- ای اولانلار دور اقبال و شرفله خندان	*2) Ey olanlar devr-i ikbâl ü şerefle handân*
٣- صانمایک کیم ترک ایدر سیزی بو حال اورزه جهان	*3) Sanmayın kim terk eder sizi bu hâl üzre cihân*
٤- پرتو ایمان ایله تنویر ایدیکز قلبکزی	*4) Pertev-i imân ile tenvîr ediniz kalbinizi*
٥- بودر انجق شو جهانده شرف و سعد جنان	*5) Budur ancak şu cihânda şeref ü sa'd-ı cenân*
٦- فکر ایدک که بو گنرگاه ایچون اولمش منزل	*6) Fikr edin ki bu güzergâh için olmuş menzil*
٧- زیر خاک اوف نه یمان یر نه قرانلق میدان	*7) Zîr-i hâk of ne yaman yer ne karanlık meydân*
٨- کیم گلیرسه گیدر البت بوله مز کیمسه بقا	*8) Kim gelirse gider elbet bulamaz kimse bekâ*
٩- ازلیدر، ابدیدر یالکز بر اولو یزدان	*9) Ezelîdir, ebedîdir yalnız bir ulu Yezdân*
١٠- ای گچنلر شو مزاره یوقمی بر عطف نگاه	*10) Ey geçenler şu mezara yok mu bir 'atf-ı nigâh*
١١- گلکز لطف ایدیکز سز اولکز فاتحه خوان	*11) Geliniz lutfediniz siz olunuz fâtiha-hân*
١٢- فضله در بر نقطه ی حرفلر ایله سال وفات	*12) **Fazladır bir Nokta-ı harfler ile Sâl-ı vefât***
١٣- مرغ روح محمّده وار قفس فردوسده مکان	*13) **Murğ-i rûh-i Mehmed'e var kafes-i firdevste mekân***
١٤- تجار معتبراندان محضرزاده الحاج	*14) Tüccâr mu'teberândan Mahzer-zâde el-hâc*
١٥- محمد آغانک روحیچون الفاتحه	*15) Mehmed Ağa'nın rûhiçün el-fâtiha*
١٦- فی ١٤ ربیع الاخر سنه ١٣٠٩	*16) Sene 1309 14 rebiü'l-ahir*

Anlamı: *O, Baki'dir (sonsuzdur). Ey ikbal ve şeref devrinde olanlar, dünyanın sizi bu halde bırakacağını sanmayın. İman ışığıyla kalbinizi aydınlatınız. Bu dünyada gerçek şeref ve saadet ancak budur. Düşünün ki bu yolculuk için bir menzil yeri olmuştur. Toprak altı ne kötü bir yer ne karanlık bir meydan. Kim gelirse gelsin, elbet gider, kimse ebedilik bulamaz. Yalnızca yüce Allah ezeli ve ebedidir. Ey bu mezarın yanından geçenler, hiç mi bir bakış atmazsınız? Lütfen geliniz ve bir Fatiha okuyunuz. Yıl ve ölüm tarihi noktalı harflerle bir fazladır: "Mehmed'in ruhunun kuşu cennet kafesinde bir mekân buldu". Saygın tüccarlardan Mahzerzâde el-Hac Mehmed Ağa'nın ruhu için Fatiha. 1309 senesi rebiü'l-ahir'in 14'ü. (17 Kasım 1891)*

Ayak şahidesi 135x30x8 cm. ölçülerindedir. Ayak şahidesinin üst bölümü bir sarıkla sonlanmaktadır (Resim 2). Şahidenin dış yüzeyinde ayaklı ve iki kulplu bir vazo içinden çıkan sarmaşık dalları ve bu dallara bitişik yaprakların olduğu bir kompozisyon bulunmaktadır. Ayrıca dalların aralarında gül goncaları ve kıvrım yapan bölümlerinde de iki adet gül motifi bulunmaktadır.[23]

Mezarın sandık kısmı da mermer malzemeden yapılmış ve üst bölümü de yine mermer malzemeli bir kapakla örtülmüştür. Sandığın her yüzüne birer adet şemse motifi yerleştirilmiştir[24].

Kitabenin 12. satırında bulunan *"Fazladır bir nokta-ı harfler ile Sâl-ı vefât"* ifadesi, ebcedle ilgili çok önemi ipuçları vermektedir. Bu cümlede öncelikle verilecek ebcet metninin değerinin, ifade edilmek istenen değerden bir fazla çıkacağı ifade edilmektedir. Cümlede dikkati çeken önemli bir husus da cümle içinde geçen "…*nokta-ı harfler*…" vurgusudur. Bu vurgu ile hem ebcete ve hem de kullanılan ebcet tekniğine işaret edilmekte olup, açıkça noktalı harflerle tarih verildiği ifade edilmektedir. Sonraki mısrayı oluşturan *"Murğ-i rûh-i Mehmed'e var kafes-i firdevste mekân"* cümlesi, ebcet

[23] Vural, a.g.e., 39-40.
[24] Vural, a.g.e., 40.

tekniğiyle tarih vermektedir. Bu cümle içinde kullanılan harflerden noktalı olanların ebcet değerleri hesaplandığında bulunan 1310 değerinden "1" rakamı çıkarıldığında Mehmet Ağa'nın ölüm tarihi olan 1309 rakamına ulaşılmaktadır (Tablo 4).

Tarih veren bir mısranın sayı değerleri toplamı, ifade edilmek istenen sayıyı tam olarak vermezse, o zaman sonuca ne kadar sayı ilave edileceği veya çıkarılacağı bir önceki mısrada ya üstü kapalı olarak ya da açık bir üslupla belirtilir. Bu tür tarihlere "ta'miyeli tarih" denir. Ta'miyeli tarih, eksik ya da fazla ta'miye olarak iki farklı şekilde kullanılabilir. Eksik ta'miyeli tarih tekniği, tarih mısrasının toplamının ulaşılmak istenen sayıdan eksik gelmesi halinde, ebcetin verdiği rakama kaç sayısının eklenmesi gerektiğini, müverrihin bir önceki mısrada açık veya imalı bir şeklide belirttiği tekniktir. Bu tür ebcetlere "tarh" usulü veya "tenzil" yoluyla tarihlendirme adı da verilmektedir[25].

Tablo 4. Mahzer-zâde el-Hac Mehmet Ağa'ya Ait Mezar Taşı Kitabesinin Ebcet Çözümlemesi

مرغ روح محمّده وار قفس فردوسده مکان *(Murğ-i rûh-i Mehmed'e var kafes-i firdevste mekân)*																												
ن	ا	ک	م	ه	د	س	و	د	ر	**ف**	س	**ق**	**ف**	ر	ا	و	ه	د	م	ح	م	ح	و	ر	**غ**	ر	م
50	1	20	40	5	4	60	6	4	200	**80**	60	**100**	**80**	200	1	6	5	4	40	8	40	8	6	200	**1000**	200	40
1309 (1310-1)																												

Bu örnekte, üst satırdaki cümlede yer alan, "*Fazladır bir nokta-ı harfler...*" ifadesinden, hesaplanan tarihten 1 rakamının çıkartılmasının gerektiği işaret edilmiş ve bu şekliyle de "fazla ta'miyeli tarih" tekniği kullanılmıştır.

2. 4. Hasan Fehmi Efendi'ye Ait Mezar Taşı

Mezar, hazire içinde Şeyh Şaban-ı Velî Türbesi'nin batısında bulunmaktadır. Hem baş hem de ayak şahidesi üzerinde kitabesi bulunmakla beraber, ebcet kullanılan kitabe metni ayak şahidesindedir. Mezar baş ve ayak şahideli, sandık mezar tipolojisindedir. Yapım malzemesi, şahidelerde mermer, sandık kısmında ise taştır. Şahideler yukarıya doğru genişleyen silindirik formdadır. Hasan Fehmi Efendi'nin ölüm tarihi ayak şahidesinin kitabesinde Muharrem 1328 (M. Ocak-Şubat 1910) olarak verilmiştir.

Baş şahidesi 150 cm. yüksekliğinde ve ortalama 17 cm çapındadır. Yukarıya doğru genişleyerek devam eden şahidenin alt bölümü, akantus yapraklarıyla düzenlenmiş silmeli bir kürsü biçiminde düzenlenmiştir (Resim 1). Silindirik gövdenin dışarıya bakan yüzünde sülüs hat ile kabartma tekniğinde ve Osmanlı Türkçesiyle yazılmış kitabesi bulunmaktadır. 9 satırdan oluşan kitabe, 9 bölüm meydana getiren kartuşların içerisine yerleştirilmiştir[26]. Kitabenin metni, transkripsiyonu ve anlamı şöyledir:

[25] Yakıt, *a.g.e.*, 315.
[26] Vural, a.g.e., 59.

Baş Şahidesi

Metni	Transkripsiyonu
١- هو الباقى	*1- Hüvel Bâkî*
٢- عن اصل ويزه لى	*2- ‘An asl Vizeli*
٣- اولوب قسطمونى	*3- Olup Kastamonu*
٤- بدايت حقوق	*4- Bidâyet-i hukuk*
٥- محكمه سى رياستنده	*5- Mahkemesi riyâsetinde*
٦- ايكن ارتحال دار بقا	*6- İken irtihâl-i dâr-ı bekâ*
٧- ايليان مرحوم حسن	*7- Eyleyen merhûm Hasan*
٨- فهمى افندينك	*8- Fehmi Efendinin*
٩- روحيچون لله الفاتحه	*9- Rûhiçün lillâh-il-fatiha*

Anlamı: *O, Baki’dir (sonsuzdur). Aslen Vizeli olup, Kastamonu’da Hukuk Mahkemesi başkanlığında bulunurken ebedi aleme göç eden Merhum Hasan Fehmi Efendi’nin Ruhu için, Allah rızası için Fatiha.*

Silindirik gövdeli ayak taşı 130 cm. yüksekliğinde ve yaklaşık olarak 14 cm. çapındadır. Gövde, aşağıdan yukarıya doğru genişlemektedir. Şahidenin alt bölümü, baş şahidesinde görülen düzenlemeyle aynı şekilde, akantus yapraklarıyla düzenlenmiş silmeli bir kürsü biçiminde düzenlenmiştir. Ayak taşının dış yüzünde 13 satırlık sülüs yazı, 12 bölüm olarak düzenlenen kartuşların içerisine yerleştirilmiştir (Resim 2). Kitabe kabartma tekniğinde, sülüs hatlı ve Osmanlı Türkçesi kullanılarak yazılmıştır. Kitabenin metni, transkripsiyonu ve anlamı şöyledir:

Ayak Şahidesi

Metni	Transkripsiyonu
١- رحمة الله تعالى	*1- Rahmetullâh-i Te’âlâ*
٢- آه بر ذات فضائل، شيم طبع اديب	*2- Âh bir zât-ı fezâ’il-şiyem-i tab’ edib*
٣- نظر عامه ده محبوب ايدى اخلاق حبيب	*3- Nazar-ı âmmede mahbûb idi ahlâk-ı habîb*
٤- مبتلا اولديغى تضييق نفسدن حر	*4- Mübtelâ olduğu tazyîk-i nefesten hür*
٥- رحم الله خلاص اولمدى بو نجل نجيب	*5- Rahimallâh halâs olmadı bu necl-i necîb*
٦- وار حديث نبوى صنف شهيد زمره سنه	*6- Var hadîs-i nebevî sınıf-ı şehîd zümresine*
٧- التحاق ايلدى بو فاضل فرخنده غريب	*7- İltihâk eyledi bu fâzıl-ı Ferhunde garîb*
٨- دختر پاكيزة زوجه غم ديده سنه	*8- Dühter-i Pâkîze-i zevce-i gam dîdesine*
٩- ويره الله عظيم اجر و مثوبات شكيب	*9- Vere Allâh-ı azîm ecr ü mesûbât-ı şekîb*
١٠- بالتأسف ديدى تاريخ وفاتن فوزى	***10- Bi’t-te’essüf dedi târîh-i vefâtın Fevzî***
١١- اولدى ضايع حسن فهمئ ممدوح لبيب	***11- Oldu zâyi’ Hasan Fehmî-i memdûh-ı Lebîb***
١٢- لله الفاتحه	*12- Lillâh-il-fâtihâ*
١٣- سنه ١٣٢٨ محرم	*13- Sene 1328 Muharrem*

Anlamı: *Allah’ın rahmeti üzerine olsun. Ah, faziletli ve edepli bir zat idi. Halkın nazarında sevgiliydi, güzel ahlak sahibiydi. Müptelâ olduğu nefes darlığından kurtuldu. Allah’ın rahmeti üzerine olsun, bu asil kişi kurtulamadı. Nebevi hadislerde şehit sınıfına katıldı bu faziletli ve bahtiyar garip. Temiz kızı ve kederli eşine Allah büyük ecir ve sabır versin. Fevzi, vefat tarihini üzülerek söyledi: “Zeki olarak övülen güzel Fehmi zayi oldu”. Allah rızası için Fatiha. 1328 senesi Muharrem ayı. (Ocak-Şubat 1910)*

Mezarın sandık kısmının, baş ve ayak şahideleriyle karşılaştırıldığında daha niteliksiz bir taş malzemeyle yapıldığı görülmektedir.

Kitabenin 10. satırında verilen *“Bi’t-te’essüf dedi târîh-i vefâtın Fevzî”* cümlesi ile, takip eden satırda ebcet tekniği ile tarih verileceğine işaret edilmektedir. Buna göre 11. satırda yer alan *“Hasan Fehmî-i memdûh-ı Lebîb”* cümlesi, ebcet hesabıyla Hasan Fehmi Efendi’nin ölüm tarihini olan 1328 yılını vermektedir (Tablo 5). Ebcet tekniği olarak ise, “mânen tarihlendirme tekniği” kullanılmıştır.

Tablo 5. Hasan Fehmi Efendi'ye Ait Mezar Taşı Kitabesinin Ebcet Çözümlemesi

اولدى ضايع حسن فهمئ ممدوح لبيب *(Oldu zayi' Hasan Fehmi memdûh lebîb)*																									
ب	ي	ب	ل	ح	و	د	م	م	ء	ي	م	ه	ف	ن	س	ح	ع	ي	ا	ض	ي	د	ل	و	ا
2	10	2	30	8	6	4	40	40	1	10	40	5	80	50	60	8	70	10	1	800	10	4	30	6	1
1328																									

Ebcet, zaman içinde kendi kullanım kurallarını ortaya koymuş bir sanat dalıdır. Bu kurallardan en önemlilerinden birisi de metnin okunuşuna değil yazılışına itibar edilmesidir[27]. Çünkü zaman zaman ebcet hesabının tutturulabilmesi için bilinçli olarak küçük imlâ hataları yapılabilmektedir. Nitekim bu örnekte, kitabede *Hasan Fehmi* isminin yazılışında, ismin sonunda hemze (ء) gerekmediği halde, metnin müverrihi Fevzî, ebcet hesabını tutturabilmek için kitabe yazımında "ye" harfini hemzeli olarak (ئ) kullanmıştır.

[27]Yakıt, *a.g.e.*, 70.

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada Şeyh Şaban-ı Velî Külliyesinin haziresinde bulunan mezar taşlarından ebcet tarihlendirmesine sahip örnekler ve kullanılan ebcet teknikleri incelenmiştir. İncelenen örneklerden en erken tarihli olanı 1227 (M.1860-61) tarihini veren Emine Hanım'ın mezarıdır. En geç tarihli örnek ise Muharrem 1328 (Ocak-Şubat 1910) tarihinde vefat ettiği bilgisi verilen Hasan Fehmi Efendi'ye ait mezardır (Tablo 6).

Çalışma kapsamında detaylı olarak incelediğimiz dört adet ebcetli kitabe örneğinde, üç farklı ebcet türünün kullanıldığı görülmüştür. Örneklerin tamamı söyleniş bakımından manen ebcet örneği olup, incelenen mezar taşlarında lafzen ebcede rastlanmamıştır. Hesaplama açısından ise üç örnek tam tarih, bir örnek ise fazla ta'miyeli ebcet örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Harflerin kullanılışı bakımından ise üç örnekte tüm harfler kullanılmışken, bir örnekte ise noktalı harflerle ebcet düşme tekniği tercih edilmiştir (Tablo 6).

Tablo 6. Hazirede bulunan Ebcedli Mezar Taşı Kitabelerine Ait Özellikler

Sahibi	Tarihi		Ebcet Kitabesinin Yeri	Ebcet Türü		
	Hicri	Miladi		Söyleniş	Hesaplama	Kullanış
Emine Hanım	1227	1860-61	Baş şahidesi dış yüzü	Manen	Tam Tarih	Tüm Harfler
Fatıma Hanım	18 Ramazan 1290	9 Kasım 1873	Baş şahidesi dış yüzü	Manen	Tam Tarih	Tüm Harfler
Mehmet Ağa	14 Rebiül-ahir 1309	17 Ekim 1891	Baş şahidesi dış yüzü	Manen	Fazla Ta'miyeli	Noktalı Harfler
Hasan Fehmi	Muharrem 1328	Ocak/Şubat 1910	Ayak şahidesi dış yüzü	Manen	Tam Tarih	Tüm Harfler

Emine Hanım'ın mezar taşında *"Emine Hanım'a Firdevs-i bâlâ cây-gâh oldu"*; Fatıma Hanım'ın mezar taşında *"Gidip yevm-i Sebt-dâr-ı Na'îmde eyledi iftâr"* ve Hasan Fehmi Efendi'nin mezar taşında da *"Oldu zâyi' Hasan Fehmî-i memdûh-ı Lebîb"* cümleleri tam tarih tekniği ile ölüm tarihlerini doğrudan vermektedir.

İncelediğimiz örneklerden birinde (Mansurzâde el-Hac Mehmet Ağa'nın mezar taşında) ta'miyeli ebcet tekniği kullanılmış olup, bu örnek fazla ta'miyeli olarak kullanılmıştır. Kitabenin 12. satırında bulunan *"Fazladır bir nokta-ı harfler ile Sâl-ı vefât"* ifadesi, ebcedin istenen değerden bir fazla çıkacağını bildirmektedir. Bu cümle içinde kullanılan harflerden noktalı olanların ebcet değerleri hesaplandığında bulunan 1310 değerinden "1" rakamı çıkarıldığında Mehmet Ağa'nın ölüm tarihi olan 1309 rakamına ulaşılmaktadır (Tablo 4).

Tarihi veren mısrayı oluşturan harflerden sadece noktalı olanların hesaba katılmasıyla ortaya çıkan tarihlere "noktalı harflerle tarih" denir. Bu tür tarihlere "Mu'cem", "mu'accem", "cevher", "cevheri", "cevherdâr", "gevher", "güher", "mücevher", "menkut" ve "noktadar" gibi adlandırmalar yapılmıştır. Sadece cümlede geçen noktalı harflerin hesaplanmasıyla bulunabilen tarihler ise "asıl noktalı harflerle tarihlendirme" olarak isimlendirilir[28]. Müverrihler, metin içinde

[28] Yakıt, *a.g.e.,* 324.

yaptıkları bazı göndermelerle[29] bu eş anlamlı tabirleri genellikle ebcet mısrasından önceki mısrada belirtirler. Zor bir teknik olarak kabul edilen bu tarihlendirme, bir örnekte, yine Mansurzâde el-Hac Mehmet Ağa'nın mezar taşında karşımıza çıkmaktadır. Kitabenin 12. satırında bulunan *"Fazladır bir nokta-ı harfler ile Sâl-ı vefât"* ifadesindeki, "*…nokta-ı harfler…*"göndermesi, ebcet hesabında sadece noktalı harflerin dikkate alınması gerektiğini bildirmektedir. Nitekim, ebcet cümlesi olan sonraki mısrayı oluşturan *"Murğ-i rûh-i Mehmed'e var kafes-i fırdevste mekân"* cümlesini oluşturan noktalı harflerin (غ / ق / ف / ف) ebcet değerleri toplamı tarih vermektedir. Bu cümle içinde kullanılan harflerden noktalı olanların ebcet değerleri hesaplandığında bulunan 1310 değerinden "1" rakamı çıkarıldığında Mehmet Ağa'nın ölüm senesi olan 1309 rakamına ulaşılmaktadır (Tablo 4).

Görüleceği gibi ebcet hesabıyla tarih düşürme, mezar taşları da dahil olmak üzere her türden eserin kitabesinde sıklıkla kendine yer bularak şairlerin veya tarihçilerin ilgisini çeken bir konu olmaktan çıkıp görsel sanatların örneklerinde de varlığını hissettirmiştir. Bu yöntem, sadece kelime oyunları veya tarihsel kayıtlarla sınırlı kalmayıp, eserlerin tasarımında ve estetiğinde de derin etkiler yaratmıştır. Mezar taşlarında ebcet hesabının matematiksel ve sembolik boyutu kullanılarak bu eserlerin anlam dünyasını zenginleştirmiş, bir nevi taşıdığı tarihi ve manevi mesajları harfler aracılığıyla ifade etmiştir. Ebcet hesabı sadece yazılı kaynaklarda değil, aynı zamanda mezar taşlarının da anlam katmanlarını zenginleştirerek estetik bir derinlik sunmuştur.

Bu çalışma, mezar taşlarında ebcet kullanımının hem estetik hem de kültürel boyutlarını inceleyerek, bu geleneksel uygulamanın Osmanlı dönemi mezar taşlarına nasıl derin anlamlar kazandırdığını ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, ebcet tekniklerinin sadece bir süsleme unsuru olarak değil, aynı zamanda dönemin matematiksel ve mistik düşünce yapısının bir yansıması olarak da kullanıldığını göstermektedir.

[29] Noktalı tarihlendirmeye işaret eden çok sayıda tabir bulunmaktadır. Bu tekniğin kullanıldığı ebcet örneklerinde,genellikle ebcet tarihini veren cümlenin öncesinde bulunan cümlenin içerisinde geçen "gevher-i bahr-i remel", "târih-i menkûtum...", "cevherin târih...", "noktadâriyle dedim...", "mücevher harf ile..", "tarih-i cevherdârın", "tebşir idüb...", "olsa gevher-pâş-ı teşrifat", "menkuta hurûf...", "dürdâne...", "dürr-i yektâ...", "dürr-i ferid...", "dâne-dârından...", "tar-si'a...", "hurde-i yakut...", "süreyya-rütbet...", "gevher-nazir...", "süreyya reşkeder...", "encüm-dârına...", "encüm-tabına...", "ilm-i nücûm...", "le'âli...", "kilk-i gevherdar...", "cevâhirle müzeyyen...", "katre-i eşkim- le...", "katre-i rahmetle...", gibi tabirlerle sadece noktalı harfleri hesaplamak suretiyle tarih bulunacağına işaret edilir (Yakıt, *a.g.e.,* 324).

Kaynakça

Arpat, Atilla. *Dini Mimaride Gizli Tasarım Yöntemleri,* İstanbul: Birsen Yayınevi, 2006.

Avcı, Muharrem. *Vuslatının 450.Yıldönümünde Hazreti Pir Şeyh Şaban-ı Velî Yılı*. Kastamonu: Ses Reklam ve Matbaacılık, 2019.

Canım, Rıdvan. "Klâsik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebced Ustası: Adanalı Sürûrî." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 (2009): 105-120. (erişim: 28.07.2024)

Çal, Halit. "Türklerde Mezar-Mezar Taşları." *Aile Yazıları*, 8 (2015): 295-332.

Çınarcı, Mehmet Nuri. "Osmanlı Şuara Tezkirelerinde Tarih Düşürme Geleneği." *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (2021): 2104-2130. (erişim: 28.07.2024)

Çiftçi, Fazıl. *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler I,* Kastamonu: Özeller Matbaacılık, 2018.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat,* Ankara: Aydın Kitabevi, 1970.

Karabey, Turgut. "Tarih Düşürme," TDV İslâm Ansiklopedisi, XL (İstanbul 2011), ss. 80-82.

Mercanlıgil, Muharrem. *Ebced Hesabı*, Ankara: Kendi Yayını, 1960.

Mutlu, Mehmet. "Konya Su Yapılarının Kitabelerinde Ebced Kullanımı." *XX. Uluslararası Orta çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, C. 2 (2017): 566-580.

Nefes, Eyüp. "Samsun Merkez Kökçüoğlu Mezarlığı'ndaki Ebced Hesaplı Mezar Taşları." *EKEV Akademi Dergisi* 23 (2005): 239-254.

Ozanoğlu, İhsan. *Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar: Candaroğulları (İsmail Bey)*. Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1959.

Uzun, Mustafa İsmet. "Ebced," TDV İslâm Ansiklopedisi*,* X (İstanbul 2011), ss. 68-70.

Vural, Hazel. "Kastamonu Şeyh Şaban-ı Velî Haziresindeki Bulunan Mezar Taşları" Lisans tezi, Karabük Üniversitesi, 2017.

Yakıt, İsmail. *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme,* İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1992.